

UOT 31.

DOI: 10.52094/3005-9941.45.2024.011

Pünhani Səyyad oğlu Əsgərli
müəllim
Sahilə Lazım qızı Cabbarova
magistrant

AZƏRBAYCANDA MƏKTƏB SOSIAL İŞİNİN TƏTBİQİNDƏ ÇƏTİNLİKLƏR

Xülasə: Tədqiqat işində Azərbaycanda məktəb sosial işinin tətbiqində qarşılaşılan çətinliklər, məktəb sosial işinin əhatə dairəsi və bu sahədə fəaliyyət göstərən sosial iş mütəxəssisinin vəzifə öhdəlikləri və Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyinin həyata keçirdiyi “Məktəblinin dostu” layihəsi ilə məktəb sosial işinin oxşar və fərqli cəhətləri araşdırılmışdır.

Açar sözlər: Təhsil, Sosial iş, Məktəb sosial işçisi, Məktəblinin dostu

Məktəblər, fərdlərin inkişafı və yetişdirilməsində, ixtisaslı insan gücü olaraq cəmiyyətdə yer almalarının təmin edilməsində və şagirdlərin sosiallaşma prosesində ciddi rol oynayan çox əhəmiyyətli təhsil müəssisələridir. Fərqli həyat şəraitində fərqli sosial-iqtisadi xüsusiyyətlərə malik ailələrdən olan şagirdlər məktəbdə uğurlarına, məktəbə davamiyyətinə və dostluq əlaqələrinə mənfi təsir edən və biopsixososial inkişafını təhdid edən müxtəlif problemlərlə qarşılaşa bilərlər. Bu problemlərin həllində həm ailənin, həm də müalicə müəssisələrinin vəzifələri olduğu kimi, təhsil müəssisələri də əhəmiyyətli rollara malikdir. Bunlar əsasən həll yolları tapmaq, istiqamətləndirmək, şagirdin psixososial rifahının qorunmasına dəstək verməkdir [2].

Məktəblərdə şagirdlərin ailələri ilə əməkdaşlıq edərək onların biopsixososial inkişafını dəstəkləmək üçün müxtəlif ixtisaslı şəxslər olur. Bunlardan ən başlıcası sosial işçilərdir. Sosial iş tibb, psixiatriya, cinayətkarlıq, qocalıq, əlillik, yoxsulluq, təhsil, ailə və uşaq rifahı kimi müxtəlif və geniş tətbiq sahəsinə malikdir. Məktəb sosial işi, sosial iş elminin xüsusi bir tətbiq sahəsidir və şagirdin məktəb performansına və məktəb şəraitində uğurlarına təsir edən biopsixososial faktorlara diqqət yetirir.

Məktəb sosial işçisi şagirdlərin inkişaf dövrü, ailə və həyat şəraiti ilə əlaqədar yaşadıkları problemləri həll etmək, ehtiyac duyduqları xidmətlərdən faydalanmaq və bununla da təhsil fəaliyyətlərini uğurla davam etdirmələrini təmin etmək kimi psixososial xidmətləri həyata keçirir.

Məktəb sosial işçisinin əsas vəzifələrinə aşağıdakıları aid etmək olar:

- Müxtəlif psixososial və iqtisadi risk altında olan şagird və valideynlərə peşəkar dəstək vermək.

- Şagirdləri və ailələri gücləndirmək.
- Məktəblə ailə arasında əlaqələri və əməkdaşlığı gücləndirmək.
- Valideynlərin uşaqlarının ehtiyaclarını və inkişafını anlamağa kömək etmək.
- Şagirdlərin həyat şəraitləri haqqında müəllimlərini məlumatlandırmaq.
- Risk qrupunda olan şagirdlər və valideynləri professional dəstək almalarına kömək edəcək qurumlara yönləndirmək və s. [2]

Məktəb sosial işçilərinin əksəriyyəti intizam problemləri olan, davamiyyəti aşağı olan, məktəbdən qaçan, istismara məruz qalan, ana-atası ayrı yaşayan və ya boşanan və s. uşaqlarla işləyirlər. Ancaq bu iş məktəblərdəki müəllimlər, məktəbdən kənar müalicə müəssisələri və sosial xidmət müəssisələri ilə paralel şəkildə aparılır. Məktəb sosial işçilərinin bir qrupu isə fərqli inkişaf xüsusiyyətləri olan, əlilliyi olan şagirdlər və onların valideynləri ilə işləyir [2].

Azərbaycan məktəblərində məktəb sosial işçisinə olan ehtiyaclar

Məktəblər şagirdlərin sosiallaşmasında ən əhəmiyyətli müəssisələrdəndir. Şagirdlər müxtəlif sosio-iqtisadi vəziyyəti olan ailələrdən gəldikləri, fərqli mədəni müxtəlifliyə sahib olduqları üçün həm şagirdlər arasında, həm müəllimlərlə şagirdlər arasında, həm də müəllimlərlə valideynlər arasında tez-tez münaqişələrin yaşandığına şahid ola bilirik. Azərbaycan məktəblərində də bu münaqişələri müşahidə etmək mümkündür. Xüsusilə internetdən istifadənin kütləvi hal alması ilə biz məktəblərdə baş verən prosesləri daha şəffaf şəkildə müşahidə edə bilirik [1].

Son dövrlərdə mətbuat və sosial şəbəkələrin müşahidəsi göstərir ki, Azərbaycan məktəblərinin ən böyük problemlərindən biri bullinqdir. Bullinq təkrarlanan və zorakılığa məruz qalan şagirdin özünümüdafiəsinin çətin olduğu hərəkətlərdir. Bullinq, cinsi istismar, dərəcə davamiyyətin zəifliyi və s. kimi problemlər sadəcə müəllimlər və ya valideynlərin həll edə biləcəyi problemlər deyil. Bu problemlər multidisiplinar komanda tərəfindən nəzarətə götürülməli, öyrənilməli və həll yolları hazırlanmalıdır. Bəs yuxarıda sadaladığımız problemlərlə məşğul olmalı olan şəxslər kimlərdir?

- Məktəb sosial işçiləri.
- Məktəb psixoloqu.
- Məktəb rəhbərliyi.
- Müvafiq sosial xidmət müəssisələri.
- Ehtiyac yarandığı təqdirdə hüquq-mühafizə orqanları.
- Məktəb rəhbərliyi.
- Müəllimlər.
- Valideynlər.

Bu multidisiplinar komandanın koordinasiyası isə məktəb sosial işçisi tərəfindən həyata keçirilməlidir [3].

2019-cu ildə dünya üzərində bullinqlə bağlı aparılmış tədqiqatlar göstərir ki, 12-18 yaş arasında şagirdlərin 20% müxtəlif formalarda bullinqə məruz qalıb, respondentlərin 30%-i isə həmyaşdılarını müxtəlif formalarda bullinq edib. Təəssüf

ki, Azərbaycanda şagirdlər arasında bullinqlər bağlı hər hansı bir statistika olmadığı üçün real vəziyyəti şərh edə bilmirik, ancaq dünyadakı ümumi göstəricilərdən çox da fərqlənmədiyini demək mümkündür [1].

Azərbaycanda məktəblərdə olan problemləri sadəcə bullinqlə məhdudlaşdırmaq mümkün deyil. Erkən nikahlar, cinsi qısnama və istismar, əlilliyi olan şagirdlərin inteqrasiyasındakı çətinliklər, narkotik vasitələrdən istifadə, cinayətkarlığa meyillilik və s. sadalana biləcək ən ciddi problemlərdəndir. Bütün bu problemlərin həllində peşəkar məktəb sosial işçilərinin rolu əvəzəedilməzdir.

Azərbaycan məktəblərində məktəb sosial işçilərinin rolları sinif rəhbəri, məktəb psixoloqu, məktəblinin dostu və müəllimlər arasında bölünüb. Bununla yanaşı, Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin tabeliyində Sosial Xidmətlər Agentliyinin Elm və Təhsil Nazirliyi yanında Məktəbəqədər və Ümumi Təhsil üzrə Dövlət Agentliyi ilə əməkdaşlığı çərçivəsində həyata keçirilən “Təhsildə sosial iş” layihəsinin ölkə üzrə həyata keçirilməsinə başlanılıb [6]. Düşünürük ki, bu layihə zamanla məktəb heyətinə sosial işçilərinin əlavə edilməsi üçün başlanğıc olacaq.

Azərbaycan məktəblərində sosial iş təcrübəsinin tətbiqi bir sıra problemlərlə üzləşə bilər. Bu çətinliklərdən bəziləri aşağıdakılardır.

- **Məlumatlılığın olmaması:** məktəb rəhbərləri, müəllimlər, şagirdlər və valideynlər arasında məktəb sosial işinin rolu və faydaları haqqında məlumatlılıq məhdud səviyyədə ola bilər. Bu kontekst çərçivəsində yanaşdıqda, sosial iş təcrübəsinin tətbiqi məktəb ictimaiyyətinə gətirdiyi dəyər haqqında yanlış təsəvvürlər yaratması qaçılmazdır.
- **Ənənəvi ailə dəyərləri:** Azərbaycan cəmiyyəti ənənəvi olaraq ailə və icma dəstəyinə arxalanır və buna böyük önəm verir. Məktəb sosial işi konsepsiyasının tətbiqi uşaq və yeniyetmələrin dəstəklənməsində, onların problemlərinin həllində ailə və ya icma rollarına müdaxilə kimi qəbul edilərsə, bu zaman müqavimət ilə qarşılanı bilər.
- **Stiqmaların mövcudluğu:** bir çox cəmiyyətlərdə olduğu kimi, Azərbaycanda sosial işçiyə müraciət məsələləri ilə bağlı stiqma ola bilər. Bu, şagirdlər və ailələr arasında məktəb sosial işçilərindən dəstək istəmək və ya psixi sağlamlıq xidmətləri ilə məşğul olmaq xüsusunda qərəz və istəksizlik yarada bilər.
- **Məhdud resurslar:** Azərbaycanda məktəblər məktəb sosial iş proqramlarının təşkil edilməsini dəstəkləmək üçün uyğun resursların və maliyyənin təmin edilməsində çətinliklərlə üzləşə bilər.
- **İnkişaf imkanları:** Azərbaycanda məktəb sosial iş təcrübəsinə uyğunlaşdırılmış peşəkar təlim və inkişaf üçün imkanlar məhduddur. Bu, məktəb sosial işçilərinin öz sahələri ilə bağlı təcrübələri və yenilikləri izləmək və məlumatlı qalmaq şansına mane ola bilər.
- **Hüquqi məhdudiyyətlər:** Azərbaycanda məktəb sosial işçiləri ölkənin təhsil sistemi və sosial xidmətlər çərçivəsinə aid edilən hüquqi məhdudiyyətlərə uyğun davranmalıdır. Azərbaycanda sosial işçilərin fəaliyyəti ilə bağlı hüquqi

bazanın zəif olması, məktəblərdə çalışacaq sosial işçilərin də fəaliyyətinə əngəllər yarada bilər.

Bu problemlərin həlli Azərbaycanın xüsusi sosial və institusional və mədəni vəziyyətini nəzərə alan fərdi yanaşma tələb edir. Məktəbin sosial iş proqramlarına dəstək göstərmək və Azərbaycan məktəblərinin bu qəbildən olan ehtiyaclarını ödəmək, təcrübələri uyğunlaşdırmaq üçün maraqlı tərəflərlə, o cümlədən məktəb rəhbərləri, müəllimlər, valideynlər və icma liderləri ilə əlaqə saxlamaq vacibdir. Bundan əlavə, peşəkar inkişafa, mədəni həssaslıq təliminə və resurs bölgüsünə sərmayə qoymaq Azərbaycanda məktəb sosial iş təcrübəsinin tətbiqi ilə bağlı bəzi çətinliklərin öhdəsindən gəlməyə kömək edə bilər [5].

Məktəblinin dostu layihəsi və məktəb sosial işçisi

Məktəblinin dostu layihəsi çərçivəsində fəaliyyət göstərən işçilərlə məktəb sosial işçisi arasında bir sıra fundamental fərqliliklər vardır. Bunlardan başlıcası məktəblinin dostundan fərqli olaraq sosial iş akademik bir sahədir. Buna əsaslanaraq deyə bilərik ki, sosial iş sahəsində daim tədqiqatlar aparılır, akademik sahə kimi tədris olunur və qlobal xarakter daşıyır [3].

Müqayisənin uğurlu aparılması nöqtəyi-nəzərindən yenidən qeyd etmək faydalı olar ki, sosial işçilər məktəblərdə şagirdlərin ailələri ilə əməkdaşlıq edərək onların biopsixososial inkişafını dəstəkləmək üçün müxtəlif ixtisaslı şəxslərdir.

Lakin məktəblinin dostu sosial işçidən fərqli olaraq daha çox nəzarət funksiyasını həyata keçirir. Aşağıda məktəblinin dostunun vəzifə öhdəlikləri qeyd olunmuşdur:

- Kameralara, giriş-çıxışlara, təxliyyə qapılarına, tənəffüs zamanı məktəb koridorları və bufetə, yangınsöndürən balonların işlək vəziyyətinə nəzarətin təşkil edilməsi.
- Şagirdlərin qarşılama yola salınması.
- Şagirdə halsızlıq halı yarandıqda dərhal məktəb rəhbərliyinə və valideynlərə məlumat vermək, ilkin tibbi yardımın göstərilməsi, tibb otağına yönləndirilməsi.

Göründüyü kimi, məktəblinin dostu daha çox administrativ fəaliyyət göstərir. Buna görə də daha ciddi məsələ və problemlərin həlli üçün məktəblərdə sosial iş təcrübəsinin tətbiqi labüd xarakter daşıyır [3].

Ədəbiyyat siyahısı:

1. “Azərbaycan məktəblərində bullinqin profilaktikasına ətraflı yanaşma” – Lalə Mahmudova, Bakı Araşdırmalar İnstitutu, 2019.
2. “Okul sosial xidməti və kapsamı” – Dr. Ögr. Üyesi Emel Yeşilkayalı, İstanbul Üniversitesi
3. Altshuler, S.J., Reid Webb, J. (2009). School Social Work: Increasing the Legitimacy of the Profession. *Children & School*, 31(4), 207-218.
4. “Schulsozialarbeit” - Susan Lunatschek, Titus Simun

5. “School Social Worker Performance Evaluation: Illustrations of Domains and Components from the National Evaluation Framework for School Social Work Practice” – Karla B Horton, Amy Prudencio
6. <https://sxa.gov.az/media-sxa/xeberler/tehsilde-sosial-is-layihesinin-olke-uzre-heyata-kecirilmesine-baslandi>

**Пюнхани Сайяд оглы Аскерли
Сахила Лазым кызы Джаббарова**

ТРУДНОСТИ В ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ШКОЛЬНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Резюме: В исследовательской работе рассмотрены трудности, возникающие при применении школьной социальной работы в Азербайджане, объем школьной социальной работы и обязанности специалиста по социальной работе, работающего в этой области, а также сходства и различия школьной социальной работы с «Другом Школы», реализуемый Министерством Науки и Образования Азербайджанской Республики.

Ключевые слова: Образование, Социальная работа, Школьный социальный работник, Друг ученика

**Pünhani Sayyad Askerli
Sahila Lazim Jabbarova**

DIFFICULTIES IN THE IMPLEMENTATION OF SCHOOL SOCIAL WORK IN AZERBAIJAN

In the research work, the difficulties encountered in the application of school social work in Azerbaijan, the scope of school social work and the duties of a social work specialist operating in this field, and the similarities and differences of school social work with the “Schoolchild’s friend” project implemented by the Ministry of Science and Education of the Republic of Azerbaijan were researched.

Keywords: Education, Social work, School social worker, Schoolchild’s friend.

Məqələnin redaksiyaya daxil olma tarixi: 09.01.2024